

УДК 347.67(477)

О. Ю. Цибульська

ЗАПОВІТ ЯК ПІДСТАВА ВСТАНОВЛЕННЯ СЕРВІТУТУ

Актуальність теми зумовлена тим, що в ст. 402 ЦК України передбачені підстави встановлення сервітуту. Однією з таких підстав є заповіт. Проте, якщо звернутись до книги шостої ЦК України, можна побачити, що за заповітом сервітут може виникати на підставі двох статей: ст. 1238 «Предмет заповідального відказу» та ст. 1246 «Встановлення сервітуту у заповіті». Таким чином, на практиці можуть виникати проблеми щодо визначення характеру правовідносин (зобов'язального чи речового) і як наслідок — їх суб'єктів, часу виникнення, способів захисту тощо.

В науці цивільного права мають місце окремі праці фахівців з дослідження інституту заповідальних розпоряджень, внаслідок яких може встановлюватися сервітут у заповіті. Серед основних дослідників зазначеної проблеми варто виділити таких: Н. М. Баранника, Ю. О. Заїку, І. Ю. Міняйлик, Є. О. Рябоконт, С. Я. Фурсу, Є. І. Фурсу та ін. Втім цілісного та комплексного наукового дослідження зазначеної проблематики проведено не було.

Враховуючи наведене вище, дійсне дослідження є своєчасним та має важливе значення.

Метою цієї статті є дослідження особливостей правового регулювання розпоряджень заповідача, внаслідок яких може встановлюватися сервітут.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання: дослідити нормативно-правову базу України у сфері регулювання заповідальних розпоряджень, внаслідок яких може встановлюватися сервітут; визначити порядок встановлення таких розпоряджень; надати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства в зазначеній сфері.

Перш за все необхідно зазначити, що законодавець передбачає можливість встановлювати в заповіті заповідальний відказ. Така можливість передбачена ч. 1 ст. 1237 ЦК України, що має назву «Право заповідача на заповідальний відказ». Згідно з цією статтею заповідач має право зробити у заповіті заповідальний відказ [1].

Аналогічне положення передбачено також пп. 4 абз. 1 п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7, в якому вказується право заповідача зробити в заповіті заповідальний відказ [2].

За своїм призначенням заповідальний відказ як розпорядження заповідача відповідно до ст. 1238 ЦК України полягає в покладенні обов'язку на спадкоємця виконати певні дії майнового характеру (передати майнове право або передати у власність чи за іншим речовим правом річ, що входить або не входить до складу спадщини), у межах реальної вартості майна, яке перейшло до нього, з вирахуванням частки боргів спадкодавця, що припадають на це майно, на користь відказоодержувача, який у свою чергу має право вимоги до спадкоємця.

До речових прав згідно з цивільним законодавством відноситься право власності (глави 23–29 ЦК України), право володіння (глава 31 ЦК України), право користування чужим майном, тобто сервітут земельний або особистий (глава 32 ЦК України), право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, тобто емфітевзис (глава 33 ЦК України), право користування чужою земельною ділянкою для забудови, тобто суперфіцій (глава 34 ЦК України). Згідно з ч. 2 ст. 395 ЦК України перелік речових прав на чуже майно не є вичерпним.

Особливим видом заповідального відказу є надання права користування житловим будинком, квартирою або іншим рухомим або нерухомим майном [3, с. 87]. Так, абз. 1 ч. 2 ст. 1238 ЦК України закріплює, що на спадкоємця, до якого переходить житловий будинок, квартира або інше рухоме або нерухоме майно, заповідач має право покласти обов'язок надати іншій особі право користування ними [1].

Об'єктом правовідносин, що виникатимуть внаслідок такого розпорядження заповідача, буде обов'язок спадкоємця надати конкретному відказоодержувачеві на період життя цієї особи або на певний строк право користування всім майном або його частиною, а предметом — право користування.

Надання права користування житловим будинком, квартирою або іншим нерухомим майном — це розпорядження, що за своєю сутністю є особистим сервітутом, тобто правом користування чужим майном (ст. 401, 402 ЦК України), і може бути адресоване тільки тому спадкоємцеві, до якого за спадщиною переходить житловий будинок, квартира або інше нерухоме майно [4, с. 284; 5, с. 338].

Практичне значення даного виду заповідального відказу полягає в тому, що у певних випадках лише за допомогою заповідального відказу заповідач може досягти мети, якої прагне. Наприклад, у випадку, коли існують особи, яким заповідач не бажає передавати майно, але й не бажає позбавляти їх права користування майном. Так, знаючи, що ваш син зловживає спиртними напоями, в результаті чого за умови спадкування ним квартири остання буде реалізована за безцінь, ви все-таки не хочете позбавляти його права користування житлом. У такому випадку можна заповідати квартиру іншому спадкоємцю (наприклад, донці) й встановити заповідальний відказ, яким зобов'язати її забезпечити користування квартирою її братом, тобто гарантувати та забезпечувати його право на проживання у заповіданій дочці квартири довічно [6, с. 42].

Згідно з абз. 1 ч. 2 ст. 1238 ЦК України з наступним переходом права власності на зазначене майно до іншої особи за будь-якої форми його відчуження спадкоємцем (міна, дарування, продаж тощо), а також при переході цього майна в порядку спадкування після зобов'язаного спадкоємця право користування відказоодержувачем майном, наданим йому за заповідальним відказом, зберігає силу. Таким чином, за сервітуттом визнається «право слідування», тому право користування майном, переданим за заповідальним відказом, зберігається у відказоодержувача у випадку наступної зміни власника.

Слід мати на увазі, що відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 1238 ЦК України право користування майном за заповідальним відказом є таким, що не відчужується, не передається та не переходить до спадкоємців відказоодержувача. Але в законі не зазначено, як має надаватися право користування житловим будинком, квартирою або іншою будівлею — безкоштовно чи оплато. Тому на практиці з цього приводу можуть виникати спори.

Для того щоб уникнути таких проблем, доцільним є при включенні до заповіту права користування квартирою такі зазначення: як буде здійснюватися порядок користування квартирою, хто і в якій частині квартири може проживати. Наведені аспекти слід конкретизувати у заповіті, про що нотаріусу доцільно повідомити заповідача [7, с. 66].

Право користування житловим будинком, квартирою або іншою будівлею, надане відказоодержувачеві, є обмеженням права власності, що носить індивідуальний характер, тобто заповідальний відказ згідно з абз. 3 ч. 2 ст. 1238 ЦК України не набувається одночасно членами сім'ї відказоодержувача або іншими особами, якщо тільки це право для них не передбачено у заповіті [8, с. 27]. Так само відказоодержувач не має права змінювати субстанцію майна, яке він отримав за заповідальним відказом. Він повинен використовувати це майно згідно з його цільовим призначенням і лише для задоволення власних потреб.

З іншого боку, обмеження в праві власності проявляються в обов'язку власника (спадкоємця) не перешкоджати відказоодержувачу у користуванні житлом і не порушувати його житлові права. Тобто власник не втрачає права володіння, користування та розпорядження житлом, проте використання таких правомочностей можливо лише із дотриманням прав і законних інтересів відказоодержувача. Таке обмеження викликає стиснення права власності, що не дозволяє власнику за власним розсудом надавати таке житло для проживання інших осіб [9, с. 70–72].

На думку вчених-цивілістів поряд із заповідальним відказом встановлення сервітуту на підставі ст. 1246 ЦК України також є обтяженням спадкової частки спадкоємця за заповітом, що в даному випадку виступає у вигляді земельної ділянки або інших природних ресурсів чи іншого нерухомого майна [10, с. 27].

Разом із тим юридична література не дає вичерпної відповіді на питання щодо визначення характеру правовідносин, що виникають внаслідок встановлення земельного сервітуту в заповіті. Так, одні вчені вважають, що правовідносини, які виникають внаслідок встановлення сервітуту в заповіті, є речовими. Інші зазначають, що правовідносини, які виникають внаслідок встановлення в заповіті сервітуту, є зобов'язальними.

На думку Ю. О. Заїки та Є. О. Рябокони, встановлення у заповіті сервітуту має низку істотних відмінностей від заповідального відказу:

по-перше, відказоодержувачем є завжди чітко визначений суб'єкт, у той час як при встановленні сервітуту сервітуарій має визначатися тільки в особистих сервітутах (ч. 2 ст. 401 ЦК України);

по-друге, предметом відказу є ширше коло обов'язків спадкоємців щодо третьої особи, ніж при сервітуті, за рахунок можливості покладення на них обов'язку щодо передачі майна у власність відказоодержувача;

по-третє, порушені права відказоодержувача захищаються за допомогою зобов'язально-правових способів захисту, в той час як права сервітуаріїв — за допомогою речових способів, оскільки за ст. 396 ЦК України особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист свого права тими самими способами, що і власник [11, с. 98–99].

Н. М. Баранник та А. П. Синельник також визнають правовідносини, що виникли внаслідок встановлення сервітуту в заповіті, речовими [12, с. 15].

Зазначені доводи є небезспірними. По-перше, щодо невизначеності особи вигодонабувача при встановленні земельного сервітуту, то в даному випадку слід зазначити, що сервітути завжди встановлюються в інтересах визначеної особи. Така визначеність особи встановлюється або її найменуванням, або наявністю в цієї особи іншого права (безпосередньо, права власності): сервітут належить, відповідно, або певній особі (особистий сервітут), або ж власнику (володільцю) певної нерухомої речі (земельний сервітут) [13, 433].

По-друге, можливість встановлення сервітуту в заповіті, передбачена ст. 1246 ЦК України, передбачена також і ч. 1 ст. 1238 ЦК України, яка визначає предмет заповідального відказу. Так, слід погодитись з думкою С. Я. Фурси, Є. О. Фурси, С. Я. Рябовської, які ототожнюють сервітут, передбачений ст. 1246 ЦК України, із заповідальним відказом, оскільки йдеться, по суті, про той самий заповідальний відказ, але «іншими словами», оскільки «сервітут — це речове право, яке може також встановлюватися за заповідальним відказом» [6, с. 163].

По-третє, оскільки можливість встановлювати сервітут входить до предмета заповідального відказу, то правовідносини, що виникатимуть внаслідок такого розпорядження заповідача, носитимуть зобов'язальний характер. Так, С. Я. Фурса вважає сервітут обов'язком власника, яким стає спадкоємець при отриманні свідоцтва про право на спадщину, щодо інших осіб і говорить про недоцільність встановлення самостійного виду заповітів зі встановленням сервітутів [14, с. 41]. А отже, у вигодонабувача за сервітутом виникатиме право вимоги до спадкоємця за заповітом, яке він зможе реалізувати за допомогою зобов'язально-правових способів захисту у випадку невиконання спадкоємцем такого обов'язку.

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що, оскільки ст. 1246 ЦК України передбачає можливість заповідача зробити розпорядження, яке за своїм змістом входить до змісту ч. 1 ст. 1238 ЦК України, правила, закріплені в ч. 1 ст. 1238 ЦК України, можна вважати нормою, що носить імперативний характер і підлягає пріоритетному застосуванню перед нормою ст. 1246 ЦК України. А отже, доцільною є пропозиція взагалі виключити ст. 1246 з ЦК України.

Дослідження заповіту як підстави встановлення сервітуту є, безумовно, актуальним і невичерпним межами цієї статті, а отже, може бути предметом подальших наукових праць.

Література

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.
2. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 № 7 // Вісник Верховного Суду України — 2008 р. — № 6. — Ст. 17.
3. Заїка Ю. О. Спадкове право України : навч. посіб. / Ю. О. Заїка. — К. : Істина, 2006. — 216 с.
4. Харитонов Є. О. Цивільне право України. Елементарний курс: Навчальний посібник / Є. О. Харитонов, А. І. Дрішлюк. — Суми : Університетська книга, 2006. — 552 с.
5. Сафулько С. Ф. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката : у 2 ч. / [С. Ф. Сафулько, О. Д. Святоцький, Т. Г. Захарченко та ін.] ; відп. ред. С. Ф. Сафулько. — [2-е вид., допов.]. — К. : Ін Юре. — Ч. 1. — 2009. — 848 с.
6. Спадкове право. Нотаріат. Адвокатура. Суд : науково-практ. посіб. / [С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко та ін.] ; за заг. ред. С. Я. Фурси. — К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2007. — 1216 с.
7. Спадкування за законодавством України. Коментар. Судова практика // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2008. — № 4. — С. 3–356.
8. Мищенко И. В. Завещательный отказ как основание возникновения ограниченной в праве частной собственности на жилье / И. В. Мищенко // Гражданское право. — 2006. — № 4. — С. 26–27.
9. Ковалева Е. В. Вещное право пользования жилым помещением, предоставленным по завещательному отказу / Е. В. Ковалева // Право и государство: теория и практика. — 2007. — № 5 (29). — С. 71–75.
10. Міняйлик І. Ю. Поняття, види та порядок встановлення земельних сервітутів / І. Ю. Міняйлик // Земельне право України: теорія і практика. — 2007. — № 11–12. — С. 25–31.
11. Заїка Ю. О. Спадкове право: навч. посіб. / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябокони. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 352 с.
12. Баранник Н. Специальные (особые) распоряжения завещателя / Н. Баранник // Мала енциклопедія нотаріуса (комплект). — 2005. — № 1. — С. 13–16.
13. Гражданский кодекс Украины : научно-практический комментарий / [Е. О. Харитонов, И. И. Кучеренко, Е. И. Харитонova и др.] ; под ред. Е. О. Харитонova; Н. Ю. Голубевой. — [6-е изд., с измен. и доп.]. — Х. : Одиссей, 2008. — 1280 с.
14. Фурса С. Я. Становлення і розвиток спадкування в Україні / С. Я. Фурса // Юриспруденція: теорія і практика. — 2007. — № 11. — С. 28–43.

Анотація

Цибульська О. Ю. Заповіт як підстава встановлення сервітуту в заповіті. — Стаття.

У статті проаналізовано норми спадкового права з позицій виявлення сингулярного наступництва при спадкуванні. Висвітлення окремих аспектів правової характеристики сервітуту дозволило визначити специфіку правовідносин, що виникають у зв'язку з використанням громадянами даної правової конструкції, де сервітуарій виступає в якості кредитора, а спадкоємець — боржником.

Ключові слова: спадкування, сингулярне спадкове правонаступництво, заповіт, заповідальні розпорядження, сервітут, вигодонабувач, спадкоємець за заповітом, зобов'язання, кредитор, боржник.

Аннотация

Цибульская О. Ю. Завещание как основание установления сервитута в завещании. — Статья.

В данной статье проанализированы нормы наследственного права с позиции выявления сингулярного правопреемства при наследовании. Рассмотрение некоторых аспектов правовой характеристики сервитута позволило определить специфику правоотношений, возникающих вследствие

использования гражданами данной правовой конструкции, где сервитуарий выступает в качестве кредитора, а наследник — должником.

Ключевые слова: наследование, сингулярное правопреемство при наследовании, завещание, завещательные распоряжения, сервитут, выгодополучатель, наследник по завещанию, обязательства, кредитор, должник.

Summary

Tsabulskaya O. Yu. Testament as Founding of establishment of servitude. — Article.

This article examined the rules of inheritance law in terms of identifying singular succession in inheritance. Consideration of some aspects of the legal characterization of the easement made it possible to identify the specificity of legal relationships arising out of the use of the citizens of this legal structure, where the servituarij acts as a creditor and heir to the debtor.

Keywords: inheritances, singular succession in inheritance, will (testament), testamentary orders, servitut, remunerative receiver, heir by will (testament), obligation, the creditor, the debtor.

УДК 347.71:004.738.5

А. І. Фомін

СПЕЦИФІКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГІВЛІ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕРНЕТУ

В останні роки сфера використання Інтернет-технологій істотно розширилася, про що свідчать численні публікації в спеціальній літературі та засобах масової інформації, нормативні документи. Відзначається дуже високий рівень проникнення й використання Інтернет-технологій, що перетворило Інтернет у життєво важливий ресурс, будь-яке серйозне порушення у функціонуванні якого може мати потенційно катастрофічні наслідки для суспільства й економіки. Застосування найновіших технологій і комунікацій у комерційній діяльності обумовило виникнення нових економічних явищ, таких як електронна комерція та Інтернет-торгівля [1]. Держава не залишає спроби встановити строгі рамки для вітчизняних підприємців, що ведуть бізнес в Інтернеті. Вже прийняті деякі зміни в законодавство, а також готуються відповідні законопроекти. Все це стало причиною активізації в науковому юридичному середовищі дискусії з приводу проблем правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням інтернет-технологій, зокрема електронної комерції [2].

Оцінюючи сьогоденний стан, можна констатувати, що в юридичній науці, незважаючи на численні спроби, поки не було здійснено повного системного аналізу проблем правового регулювання Інтернет-торгівлі і не сформовано комплексні рекомендації з їх вирішення. Тому невизначеність правових підходів у вирішенні проблеми правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням Інтернет-технологій, і, одночасно, стрімке зростання значимості подібних відносин у всіх сферах діяльності